

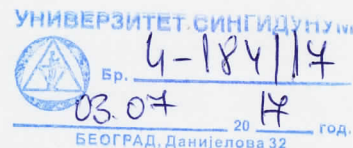
ВЕЋУ ДЕПАРТМАНА ЗА ПОСЛЕДИПЛОМСКЕ СТУДИЈЕ
УНИВЕРЗИТЕТА СИНГИДУНУМ

Београд
Данијелова 32

Одлуком Већа Департмана за последипломске студије и међународну сарадњу Универзитета Сингидунум, број: 4-168/2016 од 16.05. 2016. године, одређени смо за чланове Комисије за преглед, оцену и усмену одбрану докторске дисертације Наташе Симеуновић, мастер под називом: **“Превенција рачуноводствених манипулација у финансијским извјештајима предузећа у БиХ”**.

После прегледа достављене Дисертације и других пратећих материјала, Комисија је сачинила следећи

ИЗВЕШТАЈ

1. Основни подаци о кандидату и докторској дисертацији

Кандидат Наташа Симеуновић (рођена Глишић) рођена је 11.06.1977. године у Загребу, Република Хрватска где је завршила основну школу. Услед ратних збивања, 1992. долази у Бијељину где завршава средњу Економску школу, смер економско-комерцијални техничар. Школске 2005/2006. године уписала је основне академске студије на Факултету за финансијски менаџмент и осигурање, Универзитета Синергија Бијељина, смер Ревизија и исте завршила 2009. године као студент генерације, са просеком 10,00 (десет). Школске 2009/2010. уписала је мастер академске студије на студијском програму Пословна економија Универзитета Сингидунум у Београду и исте завршила 2011. године одбранивши мастер рад на тему: „Преваре у финансијским извјештајима – методе њиховог чињења, откривања, превенције и истраживања“, са просечном оценом 10,00 (десет). Докторске академске студије наставља на Универзитету Сингидунум уписујући се школске 2010/2011. године на смер Финансије и банкарство.

Кандидат је своју професионалну каријеру започела 2002. године радом на пословима административног техничара у предузећу „Медицом“ д.о.о. Бијељина, а 2004. године се запошљава у предузећу „Маратон“ д.о.о. на мјесту помоћног књиговође и кореспондента. У неколико наврата је хонорарно радила као преводилац за енглески језик у време трајања избора у БиХ. Током трајања основних студија ангажује се као студент демонстратор у настави те 2009. године, након завршених основних студија, остаје на Универзитету Синергија Бијељина да ради на месту асистента за област Рачуноводства и ревизије, односно на предметима Рачуноводство, Управљачко рачуноводство, Специјална рачуноводства,

Рачуноводствена регулатива, Економско финансијска анализа, Ревизија, Методологија ревизије и Ревизијска пракса. По завршетку мастер студија 2012. године бира се у звање вишег асистента за исту област. Вишегодишњи је члан Комисије за унапређење квалитета и процеса наставе Факултета за пословну економију као и Канцеларије за обезбеђење квалитета на нивоу Универзитета Синергија. Члан је Организационог одбора научног скупа „Синергија“ у организацији Универзитета Синергија Бијељина.

Кандидат је члан Савеза рачуновођа и ревизора Републике Српске од 2013. године. Исте године похађа обуку и стиче звање сертифицирани форензички рачуновођа, а 2015. године стиче звање сертифициваног рачуновође.

Активно се служи енглеским језиком, а пасивно немачким и француским језиком.

Кандидат Наташа Симеуновић се у свом досадашњем научноистраживачком раду бавила проблематиком која припада области рачуноводства и ревизије, из које области је и докторска дисертација. Резултате научноистраживачког рада саопштила је у следећим публикованим радовима:

Рад у међународном научном часопису (M23)

1. Grubor G., Barać I., **Simeunović N.**, Ristić N.: “Achieving Business Excellence by Optimizing Corporate Forensic Readiness”, *Amfiteatru Economic* 02/2017; 19(44).

Саопштење са међународног скупа штампано у целини (M33)

1. **Симеуновић Н.**, Кнежевић Г.: „Интерна контрола као мјера превенције превара у финансијском извјештавању“, *Зборник радова са међународне научне конференције Универзитета Сингидунум: Финиз 2016 „Ризици у савременим условима пословања“*; 01/2016, DOI:10.15308/finiz-2016-42-48
2. Arežina N., Knežević G., **Simeunović N.**, Vukićević S.: „Forensic accountant: innate trait or acquired skill“, *Book of proceedings Singidunum University International Scientific Conference: Finiz 2014 “Financial reporting function of the Corporate Governance”*, University Singidunum Belgrade, p.131-134, DOI: 10.15308/finiz-2014-131-134
3. Лошић С., **Симеуновић Н.**: „Рачуноводствена регулатива: прихватљив образац регулације између ефикасности државе и тржишта“, *Зборник радова Међународна научна конференција Универзитета Сингидунум: Финиз 2014 „Финансијско извештавање у функцији корпоративног управљања“*, Универзитет Сингидунум, Београд, стр. 24-26, DOI: 10.15308/finiz-2014-24-26
4. **Симеуновић Н.**: “Примјер откривања манипулисања базом података једне врсте рачуноводственог софтвера уз помоћ алата дигиталне форензике“, *Изборник радова са I међународне конференције „Синтеза 2014“*, Универзитет Сингидунум, Београд, стр. 578-582, DOI: 10.15308/sinteza-2014-578-582
5. **Симеуновић Н.**, Ристић Н.: „Дигитална форензичка истрага манипулације рачуноводственим софтвером“, *CD Каталог радова са међународне*

конференције и изложбе „INFOTECH 2013 ICT Conference & Exhibition“, JURIT, Аранђеловац, 2013.

6. **Симеуновић Н.**, Ристић П.: „Дигитална форензика у функцији форензичког рачуноводства“, *Зборник радова са XII међународног научно-стручног симпозијума „Инфотех – Јахорина 2013“*, Електротехнички факултет Источно Сарајево, Vol. 12, March 2013, 1006-1010

Раду у истакнутом националном часопису (M52)

1. **Симеуновић Н.**, Grubor G., Ristic N.: „Forensic accounting in the fraud auditing case“, *European Journal of Applied Economics* 01/2016; 13(2)., DOI:10.5937/ejae13-10509

Раду у националном часопису (M53)

1. Grubor G., Ristic N., **Симеуновић Н.**: „Integrated Forensic Accounting Investigative Process Model in Digital Environment“, *International Journal of Scientific and Research Publications (IJSRP)*, Volume 3, Issue 12, December 2013 Edition ISSN 2250-3153

Саопштење са скупа националног значаја штампано у целини (M63)

1. Грубор Г., Ристић П., **Симеуновић Н.**, Адамовић С.: „Оптимизација заштите туристичких агенција од компјутерског криминала.“, *Зборник радова са XVII међународног научног скупа „Синергија 2016“*, Универзитет Синергија, Бијељина, 2017. DOI:10.7251/ZRSNG1602072G
2. **Симеуновић Н.**, Грубор Г., Ристић П.: „Модел интегрисане форензичке истраге пословних превара“, *Зборник радова са XVI међународног научног скупа „Синергија 2015“*, Универзитет Синергија, Бијељина, 2015.
3. Лошић С., **Симеуновић Н.**: „Утицај глобализације на процес финансијског извјештавања у националним привредама“, *Научни скуп Економског факултета Универзитета у Источном Сарајеву: Андрићград 2015 „Национална економија у условима савремене глобализације“*, мај 2015.
4. **Симеуновић Н.**, Ристић П.: „Повезаност рачуноводствене професије и привредног криминалитета“, *Зборник радова са XV међународног научног скупа „Синергија 2014“*, Универзитет Синергија, Бијељина, 2014., DOI: 10.13140/2.1.4856.1445
5. Лошић С., **Симеуновић Н.**: „Стандардизација и хармонизација у финансијском извјештавању – најбоља основа промоције квалитета“, *Зборник радова са XII научног скупа са међународним учешћем „Синергија 2013“*, Универзитет Синергија, Бијељина, 2013., Стр. 410-417
6. **Симеуновић Н.**, Лошић С.: „Форензичко рачуноводство као средство обезбјеђења квалитетног финансијског извјештавања у циљу унапријеђења пословног амбијента Републике Српске“, *Зборник радова са XII научног скупа са међународним учешћем „Синергија 2013“*, Универзитет Синергија, Бијељина, 2013., Стр. 418-425

7. **Симеуновић Н.:** „Форензичко рачуноводство као начин супротстављања угрожавању безбједности корпорација“, *Зборник радова са VI међународног научног скупа „Дани безбједности“*, Факултет за безбједност и заштиту, Бања Лука, 2012. Стр. 455-465
8. Марјановић В., Милојевић М., **Симеуновић Н.:** „Значај показатеља ликвидности и задужености произвођача хране и пића у Србији и Хрватској за сагледавање стратегијског позиционирања“, *Зборник радова са VIII научног скупа са међународним учешћем „Синергија 2011“*, Универзитет Синергија, Бијељина, 2011. Стр. 266-272

Докторска дисертација кандидата Наташе Симеуновић урађена је на укупно 260 страни, од чега 14 страна чини прилог и списак литературе на 14 страна. Списак литературе обухвата 157 референци које чине научни радови, књиге, зборници радова, законски прописи као и електронски извори. Поред текста повезаног са проблематиком обрађене теме, докторска дисертација садржи и 8 слика, 58 табела и 43 графикона, који су допринели потпунијој анализи и квантификацији резултата.

2. Предмет и циљ истраживања

Предмет ове докторске дисертације представља преглед и анализа квалитета финансијског извештавања предузећа у БиХ која припадају индустријском сектору. У раду је дат теоријски оквир кроз дефинисање финансијског извештавања, његовог значаја за кориснике при доношењу пословних одлука, анализа рачуноводствених манипулација те механизма превентивног деловања у циљу спречавања њиховог настајања.

Посебна пажња је посвећена анализи ревизорских извештаја тестираних предузећа на уочене неправилности при ревизији финансијских извештаја као и резултатима анкетног испитивања овлашћених ревизора на подручју БиХ који су дали своје мишљење на питања везана за најчешће облике рачуноводствених манипулација код предузећа у БиХ.

Добијени резултати су додатно верификовани тестирањем постојећих модела за детекцију манипулисања финансијским резултатом предузећа као и развијањем новог модела који би требао дати значајније резултате при анализи финансијских извештаја предузећа у БиХ.

Научни циљ овог теоријско-емпиријског истраживања представља синтетизовање сазнања о облицима манипулисања рачуноводственим информацијама уопште и код предузећа у БиХ те дефинисање модела за детекцију управљања финансијским резултатом примењивим за анализу пословног окружења привреде БиХ како би се указало на значај и потребу квалитетног финансијског извештавања. Теза се фокусира на мотиве који имају за циљ утицај на процену вредности предузећа, односно његове зарађивачке моћи. Рачуноводствене манипулације као што је

управљање финансијским резултатом, због којих ће пословање предузећа изгледати боље него што реално јесте, могу резултирати разочарењем инвеститора и потенцијално проузроковати губитак друштвених добара у условима када је дошло и до дисторзије у алокацији ресурса.

Друштвени циљ се огледа у практичном приступу. Наиме, резултати спроведених истраживања треба да допринесу сагледавању постојећег стања те разумевању када и где долази до рачуноводствених манипулација и управљања финансијским резултатом предузећа како би се помогло инвеститорима у процени поузданости финансијских извештаја у ситуацијама када се разматра могућност улагања.

Инвеститори би имали значајну корист када би директно из финансијских извештаја могли сазнати да ли се манипулисало рачуноводственим подацима. Ова теза ће покушати понудити приступачан начин предикције таквих манипулација јер има за циљ да идентификује ситуације у којима је извесно да је управљано финансијским резултатом.

С ревизорске тачке гледишта, ово истраживање треба да истакне подручја на која би ревизори требали обратити посебну пажњу. Да буде помоћ ревизорима и регулаторним државним органима у креирању ефективних процедура које ће бити у стању открити и/или ограничити опортунистичко извештавање менаџмента.

За академике и истраживаче из ове области, рад обезбеђује референтне податке који ће им омогућити да проучавају сличне проблеме.

Анализа квалитета финансијских извештаја представља атрактивно подручје истраживања узимајући у обзир информациони значај финансијских извештаја у савременим условима пословања.

3. Хипотетички оквир истраживања

На основу циљева рада произлази следећи хипотетички оквир који се састоји од генералне хипотезе и посебних хипотеза.

Генерална хипотеза указује да је финансијско извештавање предузећа у БиХ изложено рачуноводственим манипулацијама чиме се директно угрожава квалитет финансијских извештаја који за инвеститоре и повериоце представљају основу за доношење пословних одлука.

Генерална хипотетичка тврдња операционализована је преко следећих посебних хипотеза:

1. Предузећа у БиХ имају задовољавајући степен заступљености механизма интерног надзора који је независан од структуре управљања, односно не зависи од тога да ли предузећем руководи власник капитала као директор или је та функција препуштена менаџерима.

2. Увођење система награђивања менаџера може утицати на степен ефикасности система интерне контроле у предузећима која послују на подручју БиХ.
3. Предузећа у БиХ манипулишу рачуноводственим подацима у циљу управљања финансијским резултатом предузећа и приказивања жељених резултата у корист предузећа или ради остваривања властитих користи.
4. Глобално признати модели детекције управљања финансијским резултатом, Jones модел и модификовани Jones модели које су развили Dechow и Kasznik, имају значајну моћ предикције у условима пословања предузећа у БиХ.
5. Примена развијеног модела дискреционих одступања, унапређењем постојећих модела у циљу њиховог прилагођавања специфичностима пословања привреде БиХ, је у могућности открити да ли предузећа у БиХ управљају финансијским резултатом.

4. Методологија истраживања

Приликом израде докторске дисертације, примењене су различите научне методе које омогућују валидно остварење научног и друштвеног циља истраживања.

Примена дедуктивне методе је омогућила да се након анализе значаја квалитетног финансијског извештавања, обраде и облици рачуноводствених манипулација као и њихов утицај на доношење исправних пословних одлука кључних стејкхолдера.

Да бисмо се упознали с условима који омогућују манипулисање рачуноводственим подацима те методама превенције и откривања да је њима манипулисано, коришћена је дескриптивна метода. Обрада и анализа података прикупљених анкетним и аналитичким истраживањем је вршена коришћењем статистичких метода.

У погледу поређења резултата анализе финансијских извештаја одређеног броја предузећа и у поређењу примењених различитих модела за откривање манипулација коришћена је компаративна анализа.

Аналитичко-синтетичка метода је коришћена у раширљивању одређених појава, односно уопштавању закључака везаних за процес настанка, откривања и превенције рачуноводствених манипулација у финансијским извештајима.

5. Кратак приказ садржаја докторске дисертације

Садржај докторске дисертације је структуриран тако да се анализа тематике врши у складу са дефинисаним предметом, циљевима и хипотезама истраживања. Структура предложене докторске дисертације се, поред увода, закључка и прегледа коришћене литературе, састоји од четири логички повезане целине.

У првом делу рада под називом „Квалитетно финансијско извештавање“ дефинисан је појам и значај финансијског извештавања, принципи на којима почива квалитетно

финансијско извештавање као и преглед тока вишегодишњих реформских процеса рачуноводствене регулативе који су се одвијали на глобалном нивоу и у БиХ. У раду аутор се осврнуо на информациону асиметрију, агенцијску теорију и сличне проблеме који се појављују као препрека фер и поштену презентовању перформанси предузећа путем финансијских извештаја. На овај начин аутор је истраживачке напоре у овом делу докторске дисертације усмерио на дефинисање теоријског оквира истраживања из којег су генерисане и истраживачке варијабле.

У другом делу рада који је назван „*Рачуноводствене манипулације у финансијским извештајима*“ објашњен је појам рачуноводствених манипулација као и најчешћи облици манипулисања рачуноводственим подацима. Такође, објашњени су циљеви њихове примене од стране менаџмента предузећа, а све у циљу приказивања жељене, а не стварне слике приносне снаге и финансијског положаја предузећа ради остваривања одређених користи.

Трећи део рада под називом „*Превенција рачуноводствених манипулација у финансијским извештајима*“ се односи на облике превенције рачуноводствених манипулација у финансијским извештајима предузећа. Овде се аутор фокусира на услове који омогућавају реализацију рачуноводствених манипулација (*троугао* и *дијамант* преваре), као и на индикаторе који указују на могуће манипулације. У наставку су описане мере превенције рачуноводствених манипулација које предузећа могу применити као и механизми заштите интереса инвеститора и поверилаца у виду интерног надзора (интерне контроле и интерне ревизије) и ревизије финансијских извештаја као екстерне, независне потврде њиховог квалитета. Резултатима анкетног испитивања били су представљени степен имплементације инструмената интерног надзора код предузећа у БиХ, те верификован утицај структуре управљања (власник или менаџер) на заступљеност истог. Такође, тестиран је и утицај система награђивања менаџера и запослених на степен ефикасности система интерне контроле у предузећима у БиХ.

У четвртм делу рада названом „*Како утврдити да ли је управљано финансијским резултатом предузећа?*“ објашњени су постојећи модели за детекцију-откривање управљања финансијским резултатом предузећа након чега су приказани резултати проведену истраживања. Истраживање је проведено у два сегмента. У првом сегменту су приказани резултати добијени анкетним упитником који представљају искуства на основу анализе ставова учесника спроведене анкете као примарног истраживања, а чији су резултати додатно верификовани истраживањем секундарних података у виду анализираних извештаја независних ревизора на узорку предузећа из БиХ листираних на Бањалучкој и Сарајевској берзи како би се утврдили најчешћи облици рачуноводствених манипулација који се примењују у БиХ. У другом сегменту су приказани резултати тестирања финансијских извештаја предузећа из претходног узорка на управљање финансијским резултатом применом постојећих, признатих модела (Jones, Dechow и Kasznik модел) као и применом модификованог модела који је предлог аутора рада. Основ за модификацију постојећих модела представља креирање модела који је прилагођен специфичним условима пословања предузећа у БиХ у циљу квантификације значајности свих

модела, и утврђивања који од њих исказује највећу моћ предикције да предузећа у БиХ управљају финансијским резултатом.

6. Постигнути резултати и научни допринос докторске дисертације

У складу с наведеним циљем и предметом истраживања, као и постављеним хипотезама на којима се заснива истраживање, све указује да се ради о значајној и актуелној теми. Анализа квалитета финансијског извештавања представља атрактивно подручје истраживања узимајући у обзир информациони значај финансијских извештаја у савременим условима пословања, што води повећаном интересовању за ово поље. Може се рећи да се здравље предузећа исказује реалним финансијским извештајима који, самим тим, представљају битан фактор за анализу пословања. Претходно наведено представља основу за креирање модела решења који ће служити за откривање могућих манипулација финансијским резултатом предузећа те чијим редовним коришћењем и праћењем добијених резултата би институције одговорне за праћење пословања предузећа у БиХ и квалитета њиховог финансијског извештавања, могле предупредити нереално исказивање остварених резултата те, у одређеној мери и настанак кривичних дела против привреде.

Емпиријско изучавање проблематике реалног, квалитетног финансијског извештавања и утицај на финансијски положај и успешност пословања извршен је кроз преглед и анализу квалитета финансијског извештавања предузећа у БиХ која припадају индустријском сектору. Кандидат је проблематику превенције рачуноводствених манипулација, уз помоћ примарних података добијених истраживањем, допунно и секундарним подацима и на тај начин употпунио закључке.

Посебна пажња је посвећена анализи ревизорских извештаја тестираних предузећа на уочене неправилности при ревизији финансијских извештаја као и резултатима анкетног испитивања овлашћених ревизора на подручју БиХ којим су изнели своје мишљење на питања везана за најчешће облике рачуноводствених манипулација код предузећа у БиХ.

Добијени резултати су додатно верификовани тестирањем постојећих модела за детекцију манипулисања финансијским резултатом предузећа као и развијањем новог модела који би давао значајније резултате при анализи финансијских извештаја предузећа у БиХ.

Резултати добијени овим истраживањем на примеру предузећа из индустријског сектора треба да послуже као основа за даљу разраду и анализу утицаја рачуноводствених манипулација на финансијски положај и успешност других пословних субјеката.

Научно-истраживачки доприноси ове дисертације се могу сагледати у појашњењу и потпунијем сагледавању облика рачуноводствених манипулација, како са теоријског, тако и са стручног аспекта. У теоријском смислу рад ће омогућити синтезу и укрштање теоријских сазнања о облицима рачуноводствених

манипулација те циљевима њихове примене, као и о проблематици превентивног деловања и утицаја примене интерних и екстерних механизма превенције уопште и код предузећа у БиХ те дефинисање модела за детекцију управљања финансијским резултатом применљивим за анализу пословног окружења привреде БиХ.

Друштвени значај овог истраживања је примена актуелних сазнања о значају и улози превенције манипулисања рачуноводственим информацијама. Наиме, резултати спроведених истраживања треба да допринесу сагледавању постојећег стања те разумевању када и где долази до рачуноводствених манипулација и управљања финансијским резултатом предузећа како би се помогло инвеститорима у процени поузданости финансијских извештаја у ситуацијама када се разматра могућност улагања.

С обзиром на досадашња истраживања и интересовања истраживача за ово поље, посебан значај се огледа у препознавању овог поља као значајним за привреду БиХ и истовремено и критичним у делу превенције и даљег утицаја на реалност финансијског извештавања.

Инвеститори би имали значајну корист када би директно из финансијских извештаја могли сазнати да ли се манипулисало рачуноводственим подацима. Ова теза ће покушати понудити приступачан начин предикције таквих манипулација јер има за циљ да идентификује ситуације у којима је извесно да је управљано финансијским резултатом.

С ревизорске тачке гледишта, ово истраживање треба да истакне подручја на која би ревизори требали обратити посебну пажњу. Да буде помоћ ревизорима и регулаторним државним органима у креирању ефективних процедура које ће бити у стању открити и/или ограничити опортунистичко извештавање менаџмента.

Према резултатима проведеног истраживања, степен имплементације интерних контрола код предузећа у БиХ, гледано према правном облику предузећа је следећи: интерне контроле су имплементирание код 80% акционарских друштава, 55% друштава с ограниченом одговорношћу, 60% анкетираних јавних предузећа као и у 73% анкетираних установа. Поред тога, само 18 од анкетираних 108 предузећа, односно њих 17% има успостављену службу интерне ревизије. Узимајући у обзир да су акционарска друштва као и јавна предузећа законски обавезна имати службу интерне ревизије као виши ниво интерног надзора који, у опису свог посла би требао надгледати и функционисање система интерне контроле, кандидат је дошао до закључка да степен имплементације система интерних контрола, као и интерне ревизије није на задовољавајућем нивоу, нарочито када су у питању јавна предузећа где постоји и значајан утицај државе, а где су и најлошије оцењене интерне контроле с просеком једва 2,67 у односу на просек свих анкетираних који је 3,74.

Менаџери често нису свесни користи које могу имати од рада интерних ревизора те, у пракси, велики број њих има отпор према интерним ревизорима или их не разликује у довољној мери у односу на органе интерне контроле.

Анализирајући ниво имплементације интерних контрола према организацији управљачког тела, види се да у привреди БиХ она нема утицај на ниво

заступљености интерних контрола јер је равномерна распоређеност имплементације, односно у 32 предузећа где је власник уједно и директор су имплементирани интерне контроле, као и у 32 предузећа где је менаџмент одвојен од власника. Са друге стране, резултати показују да је Просечна оцена ефикасности интерних контрола већа код предузећа где је власник уједно и директор (чак 4), него где је менаџмент одвојен од власника (3,5) што се може протумачити као позитивна заинтересованост власника за контролу квалитета пословања предузећа у смислу превенције злоупотребе имовине од стране запослених што утиче и на реалност финансијског извештавања субјекта, као и на ниво ефикасног и ефективног искоришћења ресурса предузећа. Наравно, мора се узети у обзир и да је ту реч, у највећој мери, о предузећима са до 50 запослених где је олакшано праћење интерних контрола као и реаговање на уочене слабости у краћем року.

Од 39 предузећа која примењују систем награђивања менаџера, њих 27 (69%) има успостављене интерне контроле и то њих 13 (48%) где је менаџмент одвојен од власника, а 52% (14) где је власник уједно и директор. Просечна оцена ефикасности интерних контрола, код ових предузећа, гледана по организацији управљања је 3,69 где је менаџмент одвојен од власника, а 3,79 где је власник уједно и директор. Када је додатно узет у разматрање и правни облик предузећа, видело се да су у највећем броју (19; 70%) заступљена друштва с ограниченом одговорношћу која, без обзира на организацију управљања, имају успостављен и систем интерних контрола као и систем награђивања менаџера за постигнуте циљеве. Просечна оцена ефикасности њихових интерних контрола износи 3,79, док просечна оцена ефикасности интерних контрола код акционарских друштава и других правних облика износи 3,625 што је испод просека ефикасности интерних контрола свих анкетираних предузећа код којих су оне имплементирание.

Даље проучавајући прикупљене податке, кандидат је дошао до закључка да код предузећа која имају до 50 запослених и код којих не постоји систем награђивања менаџера су боље оцењене интерне контроле (3,96) него код оних која имају успостављен систем награђивања (3,81).

На основу свега претходно реченог, донесен је закључак да је прва хипотеза с којом је кренуто у истраживање, а која гласи да предузећа у БиХ имају задовољавајући степен заступљености механизма интерног надзора који је независан од структуре управљања, односно не зависи од тога да ли предузећем руководи власник капитала као директор или је та функција препуштена менаџерима, делимично потврђена, односно предузећа у БиХ немају задовољавајући степен заступљености механизма интерног надзора, али код оних која га имају је потврђено да је он независан од структуре управљања.

Такође, закључак је да је и друга хипотеза делимично потврђена, односно да увођење система награђивања менаџера утиче на степен ефикасности система интерне контроле код предузећа са 51 до 250 запослених док код предузећа са до 50 и преко 251 запослени која имају успостављен систем награђивања не утиче. Свеукупна просечна оцена ефикасности интерних контрола код предузећа која поседују систем награђивања менаџера износи 3,71 док код оних која немају систем

награђивања износи 3,76 што није значајно одступање од укупне просечне оцјене од 3,74.

Узимајући у обзир да је према резултатима спроведене анкете међу ревизорима, 67% ревизора често или врло често било у прилици изразити квалификовано мишљење имплицирано, како би се могло претпоставити, пре свега обимом материјално значајних погрешних износа садржаних у ревидираним финансијским извештајима, те да су у 58% случајева и трпили притисак због тога. Ипак, мало изненађује опречност прикупљених резултата који кажу да је њих 90% било ангажовано код истог клијента и следеће године, а томе се може додати и да је 62,5% њих мишљења да манипулативне акције са којима су се сретали током вршења ревизијских ангажмана нису значајне (12,5%) или имају мали значај (50%) на реално финансијско извештавање клијента. Свега 32,5% испитаних ревизора сматра да су оне значајне док се 5% њих није срело с манипулативним акцијама код клијената.

Као највероватније мете потенцијалних рачуноводствених манипулација међу корисницима финансијских извештаја, према мишљењу ревизора, највише се истичу кредитори, стејкхолдери, порески органи и финансијски аналитичари. Добијени резултати се могу објаснити институционалним окружењем у којем послују привредници у БиХ, успостављеним функционисањем правног система као и улогом финансијских тржишта у обезбеђивању капитала.

До сличних закључака се дошло и анализирајући потенцијалне мотиве за манипулисање рачуноводственим подацима где се види да су мотиви попут остваривања бољих услова кредитирања (Mean=3,45; SD=0,8149) и максимизирања менаџерских бонуса (Mean=3,15; SD=1,0754) имали највише оцјене (Mode=4), а гледајући аритметичку средину, као најзначајнији мотив, поред остваривања бољих услова кредитирања, издваја се мотив сакривања лоших резултата (Mean=3,35; SD=0,6622). Чак 36 испитаника је оцјенило остваривање бољих услова кредитирања као значајан (45% или њих 18) и врло значајан (45% или њих 18) мотив.

Као најчешћи начин „улепшавања“ података у финансијским извештајима истиче се неправилно вредновање потраживања (Mean=3,45; SD=1,1756), након чега следе неправилна обелодањивања о повезаним лицима и потенцијалним обавезама (Mean=3,15; SD=1,21 и Mean=3,15; SD=1,1220 респективно). Готово идентична учесталост је оцјењена и код неправилног вредновања основних средстава (Mean=3,1; SD=0,9001) за којим следе и неправилно вредноване залихе (Mean=3,05; SD=1,0365).

Ипак, у укупно гледаном значају издвојила су се неправилно вреднована потраживања које је чак 34 од 40 испитаника (85%) оцјенило као чест (15 испитаника или 37%), врло чест (12 испитаника или 30%) или изузетно чест (7 испитаника или 18%) начин „улепшавања“ пословних карактеристика правних лица. С обзиром на тешку економску ситуацију у држави и све мању ликвидност привреде, може се претпоставити да је овде реч о неправилном отпису спорних и сумњивих потраживања чиме се исказује повећана ликвидност и прецењује финансијски резултат предузећа.

Као најчешћа околност да је манипулисано подацима, са којом су се испитаници сретали при вршењу ревизије, истиче се недостатак документације (Mean=2,2; SD=0,7579) за којом следи неубичајено кашњење клијента у достављању информација (Mean=2,15; SD=0,9213), измене рачуноводствених процена које нису резултат измењених околности (Mean=2,15; SD=0,6622) те прилагођавање рачуна у последњем моменту (Mean=2,05; SD=0,9323).

Када је реч о превенцији, као најнефективнија мера превенције је оцењена мера успостављања одговарајућих интерних контрола (Mean=3,95; SD=0,8149) за којом следе мере: изненадне интерне ревизије (Mean=3,5; SD=1,0377), позитивна радна атмосфера са 0-том толеранцијом манипулативног понашања (Mean=3,5; SD=1,0860), честе контроле запослених од стране менаџмента (Mean=3,5; SD=0,8771) те вршење екстерне ревизије (Mean=3,5; SD=0,7511).

Истраживање откривања управљања финансијским резултатом у финансијским извештајима предузећа у БиХ је проведено у два сегмента. У првом сегменту су анализирани извештаји независних ревизора на узорку предузећа из БиХ листирани на Бањалучкој и Сарајевској берзи како би се утврдили најчешћи облици рачуноводствених манипулација који се примењују у БиХ. У другом сегменту су тестирани финансијски извештаји предузећа из претходног узорка на управљање финансијским резултатом применом постојећих, признатих модела (Jones, Dechow и Kasznik модел) као и применом модификованог БХ модела. Додатна провера је спроведена тестирајући и модификовани модел на узорку предузећа из Републике Србије аутора Бенлић и др. Основ за модификацију постојећих модела представља креирање модела који је прилагођен специфичним условима пословања предузећа у БиХ у циљу квантификације значајности свих модела, и утврђивања који од њих исказује највећу моћ предикције да предузећа у БиХ управљају финансијским резултатом.

У архивском делу истраживања ревизорских извештаја, исти су подељени на пет главних категорија према врсти мишљења које је формирано за посматране финансијске извештаје. Код 39 предузећа или 48%, ревизори су изразили неквалификовано мишљење док је код преосталих 42 предузећа или 52% исказано одређено одступање од истинитог и објективног приказивања.

Прво се кренуло у истраживање разлога за формирање стандардног неквалификованог извештаја са скретањем пажње који се појавио код 24 предузећа, односно 30% њих. Пронашло се да се, у највећем броју случајева, скретање пажње односило на способност предузећа да настави пословање у складу с начелом сталности пословања те на околности које би довеле до угрожавања те способности (угрожена ликвидност, потенцијални губитак судских спорова, нису формирана резервисања за губитак судског спора или за накнаде запосленима, нису правилно исказана сумњива и спорна потраживања, погрешно класификована средства, односи с повезаним лицима, потенцијалне различитости у тумачењима пореских прописа између пореских органа и руководства друштва...)

Резултати истраживања показују да су најчешћа подручја рачуноводствених манипулација те, самим тим, и разлози за формирање квалификованог мишљења

код предузећа у БиХ, манипулисање отписом потраживања (23%), резервисањима и потенцијалним обавезама (18%), вредновањем и отписом залиха (15%) те манипулације везане за стална средства (амортизација, обезвређење средстава, процена вредности дуготрајне имовине) што је у складу са резултатима претходног истраживања мишљења ревизора путем анкетног упитника.

На бази претходног, може се рећи да је потврђена трећа хипотеза са којом се кренуло у истраживање, а која гласи да предузећа у БиХ манипулишу рачуноводственим подацима у циљу управљања финансијским резултатом предузећа и приказивања жељених резултата у корист предузећа или ради остваривања властитих користи.

Квантитативна статистичка анализа је урађена користећи програм за статистичку обраду података IBM SPSS v20. Дескриптивна статистика је коришћена за проверу дескриптивних статистичких показатеља, а Pearsonov коефицијент корелације и вишеструка регресиона анализа су коришћене за тестирање значајности модела. ANOVA тестом је тестирана валидност регресионог модела са статистичке тачке гледишта. Тестирајући светски признате моделе детекције управљања финансијским резултатом предузећа (Jones, Dechow и Kasznik модел) нису добијени задовољавајући резултати те се дошло до закључка да нији један од модела није статистички значајан за откривање манипулација код предузећа у БиХ чиме је одбачена хипотеза којом је кренуто у истраживање. Предиктивна моћ је износила 1,7% за моделе Jones и Dechow, док је мало боља ситуација код Kasznik модела – 2,2%. Код сва три модела ниво значајности је износио $>0,05$ што потврђује претходан став да ниједан од модел није статистички значајан на узорку БиХ предузећа.

Тиме је оповргнута четврта хипотеза којом је кренуто у истраживање да глобално признати модели детекције управљања финансијским резултатом, Jones модел и модификовани Jones модели које су развили Dechow и Kasznik, имају значајну моћ предикције у условима пословања предузећа у БиХ.

Код модификованог БХ модела, резултат теста значајности за све варијабле је био $>0,05$ осим код варијабле Трошкови амортизације што значи да модификовани БХ модел има статистичку значајност за детекцију манипулација код предузећа у БиХ када се посматрају трошкови амортизације као независна варијабла. Моћ предвиђања је и даље веома слаба (12,4%) што нас доводи до закључка да постоји основа за одбацавање и последње хипотезе да модификовани БХ модел има значајну моћ предикције у условима пословања предузећа у БиХ.

Додатна провера је спроведена тестирајући и модификовани модел на узорку предузећа из Републике Србије аутора Бешлић и др. Тестирањем су добијени слични резултати (13,5% моћ предикције) иако је исти модел у изворном истраживању на узорку предузећа Р.Србије из индустријског сектора остварио чак 63,7% значајности.

Овим је непобитно оповргнута и последња хипотеза да примена развијеног модела дискреционих акруала, унапређењем постојећих модела у циљу њиховог

прилагођавања специфичностима пословања привреде БиХ, је у могућности открити да ли предузећа у БиХ управљају финансијским резултатом.

Кандидат је успео да добије мање очекиване, али квалитетне резултате истраживања. За последња два питања (хипотезе од којих се кренуло у истраживање) добијени су негативни одговори, а прва и друга хипотеза су делимично потврђене док је трећа, која се односи на тврдњу да предузећа у БиХ манипулишу рачуноводственим подацима у циљу управљања финансијским резултатом предузећа и приказивања жељених резултата у корист предузећа или ради остваривања властитих користи, потврђена у целости.

Предмет истраживања дисертације отвара могућност даљег развоја многих анализа и могућих истраживачких питања повезаних, пре свега, с применом рачуноводствених манипулација с једне стране, али и на питања развијености метода за детекцију њихове примене с друге стране, у предузећима у Босни и Херцеговини.

7. Мишљење и предлог Комисије

Докторска дисертација кандидата Наташе Симеуновић под називом „Превенција рачуноводствених манипулација у финансијским извјештајима предузећа у БиХ“ представља адекватан приступ обради третиране проблематике и методологије истраживања. У прилог оригиналности докторске дисертације говори и велики број графичких приказа, слика и табела уз помоћ којих је кандидат додатно побољшао квалитет структуре дисертације. Такође, спроведено истраживање даје допринос проблематици превенције рачуноводствених манипулација код предузећа у БиХ.

Истраживању се може приписати епитет систематичности у обради актуелне теме, али још увек неистражене у довољној мери у нашој земљи. Актуелност, значај и начин обраде третиране проблематике, као и чињеница да је тема докторске дисертације недовољно истражена представљају релевантну и оправдану област истраживања. Тако је препознавање проблема рачуноводствених манипулација и њиховог утицаја на финансијски положај и успешност предузећа као критичним, допринело рађању нових идеја о емпиријском истраживању метода њиховог откривања и превенције.

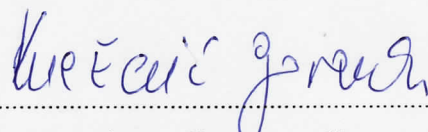
Стил писања и објашњења кандидата Наташе Симеуновић може се представити као врло јасан и прецизан, што говори о самосталном научно-истраживачком раду кандидата. Полазећи од добро постављене методологије истраживања и самим тим и истраживачких хипотеза, спроведеним емпиријским истраживањем и анализом секундарних података, кандидат је успео да докаже, оповргне или делимично докаже хипотезе. Евидентан је критички приступ прилазу теме докторске дисертације који је пратио читаву структуру рада и омогућио кандидату да без имало субјективности сагледа проблематику рачуноводствених манипулација код предузећа у БиХ.

Докторска дисертација је упућена на тест провере сличног текста (антиплагијат тестирање) и утврђено је постојање сличног текста од 4% односно укупно мање од 1% по свим поменутих изворима. За проверу постојања сличног или истог текста коришћено је софтверско решење iThenticate.

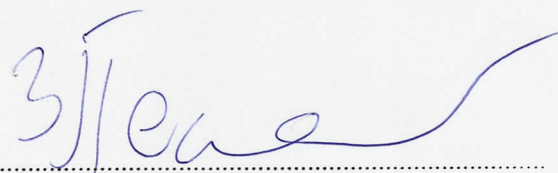
Сагледавајући укупну оцену докторске дисертације кандидата Паташе Симеуновић, под називом „Превенција рачуноводствених манипулација у финансијским извјештајима предузећа у БиХ“, предлажемо Већу Департамента за последипломске студије и Сенату Универзитета Сингидунум, да прихвати напред наведену докторску дисертацију и одобри њену јавну одбрану.

Београд, 03.07.2017. године

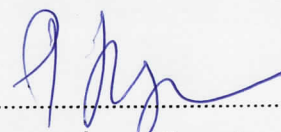
Чланови комисије:

проф. др Горанка Кнежевић
ванредни професор Универзитета Сингидунум, ментор

проф. др Зоран Петровић
редовни професор Универзитета Сингидунум, члан комисије

проф. др Радојко Лукић
редовни професор Економског факултета Универзитета у Београду, члан
комисије